

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ю. САБАДАШ, Ю. НИКОЛЬЧЕНКО, С. ПАХОМЕНКО

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ІТАЛІЇ

Навчальний посібник

2-ге видання виправлене і доповнене

За заг. ред. проф. *Ю. С. Сабадаш*

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 316.72(450)(075.8)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Протокол № 7 від 23 грудня 2020 року*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Герчанівська П. Е., професор, доктор культурології, завідувачка кафедри культурології та культурно-мистецьких проєктів Національної академії керівних кадрів культури та мистецтва;

Петрова І. В., професор, доктор культурології, завідувачка кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля Київського національного університету культури і мистецтв;

Виткалов С. В., доктор культурології, професор кафедри культурології і музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету.

Історія культури Італії: навч. посібник /
Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко, С. П. Пахоменко;
За заг. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – 2-е вид. виправ. та
доп. – Київ: Ліра-К, 2021. – 228 с.

ISBN 978-617-520-030-8

Пропоноване друге видання навчального посібника комплексно розкриває розмаїтий світ і широку панорму історичного розвитку культури Італії, знайомить з її унікальними джерелами, визначними подіями та маловідомими фактами.

Видання буде корисним для студентів і викладачів гуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти і коледжів, фахівців-культурологів, аспірантів, учителів загальноосвітніх шкіл, усіх, хто цікавиться історією та сьогоденням культури Італії.

УДК 316.72(450)(075.8)

ISBN 978-617-520-030-8

© Ю. Сабадаш, Ю. Нікольченко,
С. Пахоменко, 2021
© МДУ, 2021
© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ I. Антична культура Риму (VI ст. до н. е. – V ст. н. е.).....	6
Тема 1. Рання Римська культура (VI–початок III ст. до н. е.)	6
Тема 2. Римська культура III–I ст. до н. е.	14
Тема 3. Римська культура I–V ст. н. е.....	25
Розділ II. Культура середньовічної Італії (остання чверть V – перша чверть XIV ст.)	35
Тема 1. Італійська культура Раннього Середньовіччя (остання чверть V – перша пол. XII ст.)	35
Тема 2. Італійська культура Класичного Середньовіччя (друга пол. XII–перша чверть XIV ст.)	43
Розділ III. Культура італійського Ренесансу (друга чверть XIV–XVI ст.)	57
Тема 1. Історичне і культурне підґрунтя італійського Ренесансу.....	57
Тема 2. Періоди розвитку італійського Ренесансу та їхні особливості.....	68
Розділ IV. Італійська культура Нового часу (XVII–XVIII ст.)	79
Тема 1. Культура італійського Бароко (XVII–перша половина XVIII ст.)	79
Тема 2. Просвітництво в італійській культурі (друга половина XVIII ст.).....	92
Розділ V. Культура Італії XIX ст.	107
Тема 1. Епоха Рисорджименто	107
Тема 2. Веризм: гуманізм життєвої правди.....	127
Розділ VI. Культура Італії першої половини XX ст.	138
Тема. Здобутки культури Італії означеного періоду	138
Розділ VII. Культура Італії другої половини XX–початку XXI ст.....	161
Тема. Особливості культури Італії на зламі століть.....	161
ПІСЛЯМОВА	227

ПЕРЕДМОВА

В умовах сьогодення, коли Україна прокладає шлях до європейської інтеграції, особливого значення набувають не тільки відродження, оновлення та розвиток основних компонентів національної культури, а й інтерес суспільства до духовних надбань і традицій інших країн Старого Світу, в яких історія культури виступає важливою складовою у процесі формування власної цивілізації.

Яскраво це представлено на унікальному прикладі Італії, де існування суспільства було тісно пов'язаним із його духовним розвитком – від античної доби до Новітнього часу. Саме тому своєчасною пізнавальною потребою є ознайомлення молоді нашої країни з історією культури Італії, яка розвивалася протягом майже трьох тисячоліть. Сподіваємося, що цьому буде слугувати друге, виправлене та доповнене, видання навчального посібника «Історія культури Італії», підготовленого колективом викладачів Маріупольського державного університету

За змістом пропонуване видання є навчальним посібником нового покоління для студентів різних гуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти України. Його автори вважали за доцільне ознайомити читачів із основними етапами, головними питаннями та специфікою духовного життя італійського народу, з яскравими іменами діячів італійської культури і мистецтва у контексті становлення і розвитку не лише італійської, а й усєї європейської цивілізації, починаючи від I тис. до н. е. до початку XXI ст.

Проте, це не просто набір свідчень для механічного засвоєння фактичного матеріалу, а зняряддя, за допомогою якого студенти мають змогу доступитися до всебічного і глибокого сприйняття багатьох сфер художньої спадщини та надбань італійської культури. Виходячи з вище зазначеного, наріжним каменем розгляду кожної теми є намагання подати в різних періодах історії Італії притаманну саме їй модель культури з особливим світобаченням та усвідомленням ролі людини в цьому світі.

На сторінках посібника зазначається, що розвиток власне італійської національної культури почався з виникнення і утвердження економічної і політичної самостійності та певної демократизації міст-комун у XIII–XV ст., у яких художники і зодчі склали вищий прошарок ремісничого населення. Адже майстри мистецтв як представники трудового класу, займалися будівництвом та оздобленням міст, соборів, церков, суспільних і приватних будівель. Це стало не тільки набутком міської громади, а й засобом взаємовідносин між різними містами і регіонами Італії. У поєднанні з народною творчістю та традиціями католицької церкви вишукане мистецтво стало підґрунтям для формування національного характеру італійської культури.

Актуальність нового видання посібника полягає у його багатовекторності. Автори намагалися підготувати наступне видання, де більш повно висвітлені і репрезентовані погляди як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців історії

культури Італії, теоретиків і практиків, які розглядають її як систему світоглядних орієнтацій людини.

Посібник побудований за хронологічним принципом. Поряд із розлогим викладом культурологічного матеріалу до кожної теми додаються питання для самоконтролю, тематика рефератів та творчих завдань, список рекомендованої літератури. Завважуємо, що побудова посібника не утримує студента у певних рамках, а надає можливість для самостійного, додаткового пошуку матеріалу з метою більш глибокого вивчення запропонованих тем. Така робота переводить знання з пасивного стану в активний, чого вимагає сучасна педагогіка вищої школи України.

Сподіваємося, що друге видання посібника знадобиться також тим, хто цікавиться проблемами розвитку культури Італії, і, перш за все, – студентам українських вишів.

РОЗДІЛ І

АНТИЧНА КУЛЬТУРА РИМУ (VI ст. до н. е.–V ст. н. е.)

Тема 1. Рання Римська культура (VI–початок III ст. до н. е.)

- 1.1. Релігія.
- 1.2. Писемність і література.
- 1.3. Право.
- 1.4. Музика і театр.
- 1.5. Архітектура, скульптура, живопис.

Центр майбутньої великої античної держави Рим виріс на Апеннінському півострові, у Лації, на лівому березі річки Тибр. За археологічними даними, заселення цієї території відбувалося у ранньому залізному віці, починаючи з IX ст. до н. е. племенами етрусків, що створили тут свою цивілізацію, яка у VII–VI ст. до н. е. зазнала значного грецького і «варварського» (галльського та германського) впливів.

Однак, відсутність писемних джерел включно до I ст. до н. е., значно ускладнювала дослідникам можливість цілісного та об'єктивного відтворення історії і культури раннього Риму. Не сприяв цьому і гіперкритичний напрямок у європейській історичній науці початку XX ст., представники якого називали легендарними повідомлення давньогрецьких і римських істориків I ст. до н. е. (Тита Лівія, Діонісія Галікарнаського, Велея Патеркула), філософів та ораторів (Цицерона), географів (Страбона), біографів (Плутарха), поетів (Вергілія, Овідія) щодо царського та раннього республіканського періодів античної римської цивілізації аж до початку III ст. до н. е.

Погоджуємося, що не всі повідомлення більш пізніх авторів є беззаперечними, проте у підґрунті їхньої творчості лежить антична грецька традиція реального сприйняття далекого «Заходу» – Риму (Гесіод, Геланік Лесбоський, Антіох Сіракузький), грецька і римська міфологія, релігія, перекази законів і міжнародних договорів, які у загальних рисах дають уявлення про дійсну римську історію і культуру VI–III ст. до н. е.

Антична греко-римська традиція простежується і за легендарними подіями, пов'язаними з історією заснування Риму (можливо, Рома – це у перекладі з грецької – «сила, могутність, фортеця»). Гіпотез декілька, але найбільшого розповсюдження набула та, що вважає засновників міста Ромула і Рема нащадками славетного героя Троянської війни (1200 р. до н. е), володаря Дарданії, союзниці Трої, – Енея.

За легендами, після падіння Трої Еней разом із сином Асканієм (Юлом) та іншими втікачами прибув до Тирренського узбережжя Апеннінського півострова. Латин, цар аборигенів (місцевих племен) Лації сприяв одруженню Енея зі своєю дочкою Лавінією. Подружжя заснувало місто Лавіній, у якому відбулося об'єднання аборигенів із прибульцями у єдиний народ під назвою латини.

Через багато років – у VIII ст. до н. е. – нащадки Енея – брати-близнюки Ромул і Рем – заснували нове місто на лівому березі річки Тибр. Після трагічної загибелі Рема першим царем нового міста став Ромул. На честь Ромула місто отримало назву Рим. Ця та інші легенди про заснування Риму доводили походження римлян від греків або троянців, що, в свою чергу, сприяло його верховенству серед латинських міст, а піднесений до божественного рівня в Італії у I ст. до н. е. рід Юліїв уважав сина Енея Юла своїм родоначальником.

За легендами, заснування Риму припадає на період між 753 і 751 рр. до н. е. Проте вірогідно, що у середині VIII ст. до н. е. у центрі природної системи з семи пагорбів (Палатин, Авентин, Капітолій, Квіринал, Есквілін, Целій, Вімінал) осілими скотарями, мисливцями і рибалками було дійсно засноване поселення (іт. *Sette colli di Roma*), яке за короткий проміжок часу об'єднало навколо себе місцеві племена латинів, сабінів, пізніх етрусків та інших.

Від традиційно легендарного правління Ромула (753–715 до н. е.) розпочинається так звана царська епоха в історії Стародавнього Риму. Вона тривала до 509 р. до н. е. і вміщувала у собі правління ще шістьох монархів: Нуми Помпілія, Тулла Гостилія, Анка Марція, Тарквінія Приска, Сервія Туллія і Тарквінія Гордого, реальність існування яких опосередковано підтверджується історичними джерелами.

У царську епоху в римській державі відбувся поступовий перехід від родових відносин до класового суспільства, фундамент якого склали патриції (представники родової верхівки), плебеї (рядові представники родової общини) і раби.

Римське суспільство ґрунтувалося на праці рабів. Це був останній етап в історії середземноморської локальної рабовласницької цивілізації, яка тривала майже п'ять тисяч років і завершилася у V ст. н. е. з розпадом Римської імперії.

Цар (лат. – *rex*) фактично був представником однієї з трьох родових общин – триб (тиції – сабіни, рамни – латини, луцери – етруски), які

виборювали право очолити монархію. На період царювання він був воєначальником, верховним жерцем і головним суддею.

Іншою гілкою верховної влади у царському Римі був сенат (300 членів) – своєрідне зібрання представників курій («союзів чоловіків»). Курії, як фундації римського суспільства, у складі триб володіли спільною землею, відповідали за набір війська, оберігали святині. На початку царського етапу сенат був своєрідним дорадчим органом у царя, але пізніше, з розвитком у суспільстві військової демократії, він виступив за обмеження його влади, що фактично спричинило на початку V ст. до н. е. ліквідацію монархії і проголошення республіки.

Римляни до кінця своєї історії номінували себе «римським народом квіритів», зміст якого до нашого часу остаточно не визначений. Сабінське слово «квірит» означає «спис». В Італії існувало сабінське місто «Курес». Але, радше за все, «квірити» – це «куріати», тобто члени курій. Така інтерпретація підтверджує традиційну протилежність між патриціями (куріатами) та плебеями.

У царську епоху в Римі відбувся розпад родо-племінного ладу і почався перехід до нових форм у сфері соціального життя та управління суспільством, який був підготовлений прогресом економіки і розвитком рабства. Проте елементи давньої родової організації почали використовуватися як знаряддя щодо формування класу патриціїв по відношенню до плебеїв. В умовах цього протиріччя закладалися основи римського громадянства, зміцнювалася публічна влада і демократія.

Рання республіка в Римі (VI–III ст. до н. е.) була побудована на патриціансько-плебейській класовій основі. Вона набула основних рис полісу (міста-держави), у якому співіснували суспільна (колишня обцинна) і приватна власність на землю. Патриції традиційно використовували працю і матеріальні ресурси плебеїв для постійних війн та особистого збагачення. Державою правили два консули із числа патриціїв, які обиралися патриціанським, за своїм складом, сенатом, терміном на один рік з повноваженнями найвищої цивільної та військової влади.

Плебеї брали лише пасивну участь в управлінні полісом, збираючись на сходи по міських трибах з метою обговорення болючих політичних, економічних, соціальних та військових питань. Водночас, на таких сходинах ними вироблялася єдина тактика класового протистояння з патриціями. У 495 р. до н. е. плебеї домоглися утвердження посад народних трибунів, які обиралися у трибах тільки з їхнього складу в кількості чотирьох-п'яти чоловік. Це оформлялося так званім священним законом («lex sacrata»).

Особа і влада народного трибуна були недоторканими. В обов'язки трибунів входив захист плебеїв у міських магістратах та сенаті, наслідком якого могло бути застосування права veto на рішення, що не відповідали їхнім інтересам.

Рання республіка завершилася у III ст. до н. е. завоюванням Римом всієї Італії та створенням на її території полісної системи республіканського типу.

Поруч із політичним, економічним і соціальним розвитком Риму VI–III ст. до н. е. (Царська епоха і Рання республіка) формувалася його культура. Складність цього процесу полягала у тому, що стародавня Італія не мала єдиного культурного простору. Лише етруська автохтонна спільнота репрезентувала молодій римській цивілізації своєрідну культуру людності центральної частини Апеннінського півострова, яка уже в середині I тис. до н. е. активно використовувала досягнення грецької, латинської, сабінської, галльської і германської культур.

Складовими Ранньої римської культури були релігія, писемність, право, мистецтво і література. Розглянемо їх детально.

1.1. Релігія

Культурний образ римлян царської епохи (VI–IV ст. до н. е.) повністю відповідав їхнім релігійним уявленням, в основі яких лежали землеробські культи місцевих племен, що спиралися на абстрактне розуміння Богів як покровителів людей у незрозумілому, складному, іноді небезпечному, природному середовищі. Земля була Богом Теллусом. Землеробством, на всіх його стадіях, поетапно опікувалися Інситор, Мессор, Сатурн, Церера, Флора, Конс. Пастухів і скотарів підтримувало божество на ім'я Палес (відоме як чоловічого, так і жіночого роду). Виноградарство і виноробство знаходились під патронатом парних Богів – Лібера і Лібери. Божеством страху був Павор. Великого значення набули богині-матері – Матер, Матута, Юнона. Кількість Богів у римлян була величезною і відповідала практично всім галузям відтворюючої господарської діяльності, політичним, військовим, суспільним, зокрема родовим і сімейним, інтересам триб. У науці це явище відоме як «полідемонізм».

На даному етапі існування римської цивілізації взаємовідносини людей і божеств відбувалися за принципом «do ut des»: «я даю тобі, щоб ти дав мені» (сучасне: «я – тобі, ти – мені»). Це було своєрідною договірною формулою, яка, по суті, не зобов'язувала римлян дотримуватися у кожному конкретному випадку виконання своїх обіцянок перед тим чи іншим божеством.

Із подальшим розвитком полісної системи на початку V ст. до н. е. у Римі формується і полісна ідеологія, характерною особливістю якої були риси колективізму. На перше місце висувається образ громадянина, трудівника і патріота, героя, здатного до самопожертви заради Риму. Полісна ідеологія, не змінюючи сутності особливості римської релігії щодо вшанування абстрактних понять, на перше місце висуває божественну тріаду: Свободу, Звитягу і Злагоду. На римському Капітолії на їхню честь було збудовано храм.

Разом із тріадою, римський пантеон активно розширюється за рахунок Богів, які опікувалися господарською діяльністю полісу. Можна навести

приклад, коли у 495 р. до н. е. у місті було освячено храм бога торгівлі, шляхів і поштарства Меркурія.

У другій половині V ст. до н. е. в ідеологічній сфері римського суспільства відбуваються процеси, що характеризуються посиленням впливів на неї грецької культури, зокрема міфології, яка активно долучає римську культуру до середземноморського міфологічного простору. Набуває поширення міф про героя троянської війни царя дарданів Енея, у якому стверджується, що римляни своїм походженням споріднені з греками. Аналогічну функцію виконує міф про Богиню Рому (лат. Roma), яка уособлювала Рим як володаря світу. Спочатку вона була об'єктом шанування у греків з малоазійських полісів. У ранній римській міфології Рома постає войовничою героїнею, подібною до Мінерви. Пізніше її культ був тісно пов'язаний із культом римських імператорів.

Політичні, соціально-економічні і культурні зміни, що відбувалися у римському полісі Ранньої республіки, сприяли поширенню у ньому впливів грецької релігії. Відбувається формування римського пантеону у відповідності до грецьких традицій: «...римські божества поступово втрачають свій первісний характер. Вони підпадають під антропоморфний вплив, набувають індивідуальних рис і отримують міфологічне забарвлення. Юпітер ототожнюється із Зевсом, Юнона – з Герою, Мінерва – з Афіною, Діана – з Артемідою, Венера – з Афродітою тощо» [3, с. 139].

1.2. Писемність і література

Беззаперечним фактом, який підтверджується історичними джерелами кінця I ст. до н. е.–початку I ст. н. е. та археологічними знахідками, є існування писемності вже у Царську епоху Римської історії (VI–IV ст. до н. е.). Римлянами був використаний арамейсько-еллінський алфавіт, яким користувалися переселенці з Греції у своїх колоніях на узбережжі Тиренського моря. Про це свідчать тексти договорів царів Люція Тарквінія Приска (616–578 до н. е.) з габіями і Сервія Туллія (578–534 до н. е.) з римськими містами та широко відомий археологам й історикам «Чорний камінь», знайдений у 1900 р. на римському Форумі і датований початком VI ст. до н. е., на якому містився напис (до цього часу не дешифрований) літерами, схожими на арамейсько-грецькі.

Поряд з тим, слід зауважити, що розвиток грецького алфавіту в італійських племен (етрусків, римлян, латинян, умбрів, самнітів, сабінів та ін.) відбувався по-різному, але з однією загальною рисою, яку Теодор Моммзен влучно назвав «варваризацією», що було пов'язане з рівнем їхнього культурного розвитку [11, т. 1, с. 215–224]. Проте, у процесі формування римсько-італійської конфедерації (V–III ст. до н. е.) «варваризація» завершилася створенням єдиного латинського алфавіту для всіх італійських

земель, який не тільки «пережив» римську державу, а й зберігся до наших днів у писемності переважної більшості країн світу.

Рання римська література (до середини III ст. до н. е.) представлена пам'ятками усної народної творчості, які відомі сучасникам лише за переказами, записаними набагато пізніше. Переважно – це застільні або поховальні урочисті пісні, присвячені особам, які посідали визначне місце у трибах, куріях і родах. Пісні виконували чоловіки, жінки і хлопчики у супроводі флейтистів.

Особливим дійством, пов'язаним з усною народною творчістю, було влаштування святкових заходів, у яких обов'язково повинно було панувати урочисте піднесення. У таких урочистостях особливе місце відводилося тріумфальним дійствам на честь військових перемог та масові релігійні свята, в яких обрядова музика і танці переважали над співами.

Римська народна творчість вже існувала задовго до появи писемності. Народні поети склали велику кількість ліричних віршів, розробили й систему поетики. Оскільки консервативно налаштований патриціат і каста жерців негативно, навіть забобонно, ставилися до слова записаного, і народна, і професійна поезія побутували довгий час лише в усних варіантах. Не завжди записувалися й закони, бо обожнювалося слово вимовлене, а не записане. Тому багато зразків ранньої поезії було втрачено. Збереглися у значній мірі лише ті елементи поезії, які були необхідними під час проведення масових громадських свят (шанування богів, на честь доброго врожаю тощо) і весільних обрядів. Їх називали фасценнінами, або сатурами (за назвами етруських міст Фасценній і Сатурій). Від останнього походить термін «сатурнійський вірш», який характеризується розміром щось на зразок симбіозу ямбів з хорейми. Наприклад:

До Богів:

Допоможіть нам, Лари!

Марсе, Марсе, не дозволяй,

Щоб смерть і загибель

Впали на багатьох!

Вгамуй свій голод, лютий Марсе!

У ранній період римської культури літературні твори поступово набували свого поширення, але, здебільшого, як правові документи. Фіксувалися лише якісь важливі угоди, хроніки, результати господарської діяльності. Зчаста навіть такі офіційні документи записувалися у віршованій формі, запозиченим від греків гекзаметром.

1.3. Право

За узвичаєним висловом, римляни «тричі підкорили світ»: легіонами, християнством і правом. Римське право, як «писаний розум», було широко використане не тільки правовими системами феодальних держав Європи; воно і сьогодні є основою інститутів права багатьох країн світу.

Розвиток правотворчості в Римі був пов'язаний зі створенням у період Ранньої республіки (VI–III ст. до н. е.) цивільної громади, коли склалися поняття прав громадян, незалежно від їхнього політичного та соціального статусу (патрициїв і плебеїв). Утворилося, окреме від релігійного, світське право, яке поділялося на державне (публічне) та цивільне.

Феномен римського права полягав у тому, що у масі конкретних відносин, які виникали між людьми, римські правознавці спромоглися виокремити їхні загальні, абстрактні форми. Відповідно абстрактними ставали і правові норми, які були покликані врегулювати ці відношення. Місце конкретної особи – римського громадянина, вільновідпущеника, іноземця – посідає просто «римлянин», або «варвар», або «власник», або «товаровласник», – абстрактна особа, що виступає як одна зі сторін правовідносин. Саме такими були приватна власність, товар і послуга, які ставали об'єктом і метою правовідносин.

Правнича діяльність у Римі вважалася справою поважною. Спочатку нею переймалися виключно понтифіки (понтифікальне право) – представники жрецьких колегій, а потім вона стала прерогативою знаних у суспільстві громадян: державних і політичних діячів, сенаторів, консулів, трибунів тощо.

Перша римська кодифікація публічного і цивільного права відбулася у V ст. до н. е. під назвою «Закони XII таблиць». Вони були записані на XII мідних дошках і встановлені на римському Форумі з метою загального ознайомлення. Законами закріплювалися правові відносини між патриціями і плебеями; приватна власність і рабство (зокрема боргове) ставали невід'ємною складовою римського суспільства, цивільні конфлікти повинні були розв'язуватися лише у судовому порядку (цивільний процес).

Кримінальні злочини розглядалися у магістратурах – органах державного управління та публічної влади Римської республіки.

Розвитку римського права сприяло багато обставин, проте основними були:

– високий рівень товарних відносин та розмивання соціально-економічних відмінностей між категоріями вільного населення спочатку – Республіки, а потім – Імперії;

– вдосконалення правочинства у римській державі ніколи не припинялось, незалежно від форм діючої на той чи інший період політичної системи: Рання Республіка, Пізня Республіка, Принципат, Імперія. В епоху Імперії (II–V ст. н. е.) воно досягло свого найвищого рівня;

– тисячолітнє формування та тисячолітнє вдосконалення дозволило римському праву вийти за межі античної епохи і перетворитися на культурне явище всесвітньо-історичного значення.

1.4. Музика і театр

Як зазначалося вище, римляни, за етрусською традицією, масовими зібраннями вшановували богів, відзначали воєнні перемоги, свято врожаю, весільні урочистості, які супроводжувалися імпровізованими дотепними діалогами і жартівливими піснями під акомпанемент флейти. Такі вистави, як і пісні, отримали назву фасценнінів і були початковим етапом на шляху розвитку римського музичного, пісенного і театрального мистецтва.

Перші театральні дійства у Римі відбулися у 364 р. до н. е. як обряд умилоствлення Богів під час епідемії моровиці (рос. – «морозова язва»). З Етрурії були запрошені самодіяльні актори, які під звуки флейти виконували пантоміми, до яких римляни додавали куплети і діалоги. Виникло розлоге театральне дійство, виконавці якого отримали етрусську назву гістріонів. Проте професія актора у Римі (на відміну від Греції) не шанувалася. Ними традиційно були або іноземці, або римські громадяни нижчого соціального становища.

1.5. Архітектура, скульптура, живопис

Римська архітектура епохи Ранньої республіки розвивалася за наступними традиціями:

– етрусською, що передбачало створення необхідних умов і зручностей для жителів Риму та інших міст (оборонні споруди, площі, храми, амфітеатри, лазні, водогони, каналізація тощо), використання квадратних форм при будівництві житла і громадських будівель та аркової системи склепінь. Раціональне містобудування за «етрусськими зразками» широко використовувалося римлянами при заснуванні колоній;

– грецькою, що обумовлювала будівництво храмів подовженої прямокутної форми, портики яких підтримували колони традиційних грецьких ордерів.

Культурні впливи, що прийшли з Етрурії і Греції, знайшли своє відображення також у римській скульптурі і живописі. Від художнього мистецтва Ранньої Республіки до наших днів дійшли лише зразки переважно дрібної пластики: статуетки Богів, скарбнички, ларарії (шафки, у яких зберігалися посмертні маски родичів).

Живопис був представлений лише храмовими фресками. Відомий розпис стіни храму Бога Салуса (Здоров'я) на честь перемоги римлян у Другій Самнітській війні (327–304 до н. е.).

Культура Ранньої республіки являла собою продукт римського суспільства, в якому ще зберігалися громадянські традиції племен і обрядово-звичаєва культура родів.

Тема 2. Римська культура III–I ст. до н. е.

- 2.1. Духовний світ та релігія.
- 2.2. Література.
- 2.3. Наукові знання і риторика.
- 2.4. Римське право.
- 2.5. Архітектура і скульптура.
- 2.6. Масові дієства та видовища.

2.1. Духовний світ та релігія

У III ст. до н. е. Рим остаточно сформувався як об'єднана італійська патриціансько-плебейська держава (лат. – «*civitas*»), що являла собою цивільну громаду, основу якої становила приватна власність. Статус («*status*») римлянина був зумовлений обов'язковою наявністю трьох факторів: бути вільною людиною, бути членом Римської громади, належати до однієї із гілок римських родів.

Наявність зазначених факторів забезпечувала римлянину відповідні права громадянина: володіти майном і вести справи під охороною римських законів, брати участь у коміціях (народних зборах), бути обраним на державні посади, брати законний шлюб.

На чолі Риму стояв виборний парламент – сенат, що складався з 300 членів. Безпосереднє керівництво державою здійснювали два консули, які призначалися сенатом терміном на один рік.

Виконавча влада у Римі належала магістратам, які формувалися з числа патриціїв і плебеїв. Магістрати утримувалися лише за власні кошти їхніх членів, які мали право бути обраним на вищі державні посади. Скористатися можливістю бути членом магістрату могли дозволити собі лише заможні громадяни, переважно патриції. У зв'язку з цим Римська республіка III–I ст. до н. е., що отримала у фахівців визначення як Пізня, переважно залишалася аристократичною, хоча серед багатих громадян вже був значний прошарок плебеїв.

Наприкінці III ст. до н. е. Рим, завершивши завоювання усїєї Італії, успішно розпочав експансію Середземномор'я як засіб для розповсюдження «влади римського народу» (лат. – «*Imperium populi Romani*»). Створювався величезний додатковий земельний фонд; із захоплених територій до Риму широким річищем стікалися незліченні багатства, зокрема величезна кількість рабів; військова здобич та контрибуції виступали не тільки ефективною заміною недостатньо розвинутих товарного виробництва і торгівлі, а й безпосередньо збагачували учасників війн, аристократію та значну частину плебсу. Війни були для Риму життєво необхідними; вони набували перманентного характеру.

Із наближенням до Східного Середземномор'я молодий римський менталітет «потрапив у обійми» тисячолітнього матеріального і культурного грецько-елліністичного світу. Активної фази досяг процес синтезу італійського способу життя із вдосконаленою грецькою античною цивілізацією.

Політичний і суспільно-економічний лад римської цивільної громади виробив систему цінностей, в основі яких лежала військова звитяга та військові подвиги в ім'я держави. Переможні війни слугували фундаментом історичної пам'яті римлян, яка була закладена в підгрунтя римської культури. Наслідком цього було поступове витіснення традиційної грецької міфології героїчною міфологізацією власної історії, яка стверджує в уявленні римлян ідею виняткової долі Риму, що був під особливим захистом Богів, які подарували йому нечувану велич і владу.

Експансія за межі Апеннінського півострова у III–I ст. до н. е. активізувала зовнішні контакти Риму у військовій, дипломатичній, торговельній і культурній сферах. Вона стала причиною і поступових змін у римській релігії. На зміну полідемонізму приходять грецькі, карфагенські, північноіталійські Боги, але вже з римськими іменами (Юпітер, Юнона, Мінерва, Венера, Марс, Посейдон, Фортуна, Діана, Веста, Меркурій, Аполлон, Церера тощо) та конкретними «обов'язками» перед римським суспільством і його громадянами.

Римський пантеон ніколи не залишався обмеженим та ізольованим від впливів релігії інших народів. Наприкінці III ст. до н. е. у державі було уведене шанування Великої матері Богів із Фрігії (північно-західний регіон Малої Азії). Також зі Сходу до римського духовного простору потрапили і специфічні землеробські культути, які вимагали проведення масових оргіастичних обрядів – містерій і вакханалій (на честь Бога Вакха).

Поширенню неіталійських культів у римській релігії сприяли не стільки дипломатичні і торговельні контакти, скільки успішні військові походи. Вони забезпечували масовий та стабільний приплив рабів, які були носіями своїх національних релігійних поглядів, що знаходили шанувальників не тільки серед плебсу, а й серед патриціанських кіл.

З метою обслуговування божественного Олімпу в Римській республіці будувалися храми й створювалися колегії жерців, на яких покладалися обов'язки щодо нагляду за культом окремих Богів, дотриманням регламентації ритуальних дій тощо. Вони давали людям поради, до яких Богів звертатися з певними проханнями, збирали пожертви і забезпечували порядок у храмах.

Особливою повагою у римлян користувалися весталки (лат. – «Vestales»), жриці Вести – Богині домашнього вогнища й родинного життя. Весталками призначалися дівчата віком від 6 до 10 років, які належали до аристократичних родів і мали живих батьків. Після 30-ти років перебування на службі Вести вони поверталися до своїх родин і могли виходити заміж. Весталки вільно розпоряджалися своєю власністю; в суді вони давали